

Ühiskonnaõpetus ja religiooniõpetusest üldhariduskoolis

SULEV VALDMAA, Jaan Tõnissoni Instituudi Kodanikharidusekeskuse juhataja

Ühiskonnaõpetus on Eesti riiklikus õppekava üks põhiõppeainetest meie taasiseseisvumise algusest alates. Seda õpetatakse tavaliselt kolmel kooliastmel - kuuendas, üheksandas ja kaheteistkümnendas klassis vastavalt ühe, kahe ja kahe tunniga nädalas, kuid koolidel on võimalus selle jaotuse osas teha oma õppekava koostades ka muudatusi.

Käesoleva artikli seisukohast kõige olulisem tõdemus on see, et ühiskonnaõpetuse kui õppeaine ülesanne on tutvustada õppijatele kaasaja ühiskonda, milles me elame. Vastavalt vanuseastmele õpitakse gradatsioonil tundma lähiümbruskonda, riiki ja maailma. Seda loomulikult mitte klassiti üks teisest eraldatud valdkondadena, vaid ikka normaalsel kombel seostatult, kuid õpilaste vanuselist valmidust arvestades. Tundmaõppimine tähendab nii teadmisi ühiskonna ja selle koosseisu, riigi ja selle toimimise kui kaasaja maailma palge ja rahvusvahelise olukorra kohta. Rõhk peaks olema õppija suhestamisel teda ümbritseva ühiskonnaga, selles toimimise võimalustega tutvumisel. Ideaalis peaks õppeaine olema üsnagi praktilise iseloomuga. See tähendab, et lisaks teadmiste saamisele peaks õppija omandama ka õpitavate valdkondadega tegelemise oskusi ja vilumusi ning üldse ühiskonnas inimese ja kodanikuna toimetuleku suutlikkust. Ühiskonnaõpetusel on arusaadavalt väga oluline roll väärtuste kujundamisel.

Selles kontekstis tuleb tähele panna, et taasiseseisvumise järgse Eesti nn haridusdialoogis on üsna aktiivselt käsitletud religiooniõpetuse temaatikat. Näiteks kirjutas Triin Käpp 2012. aastal, et on vaieldud mõistete usuõpetus, usundiõpetus ja religiooniõpetus sisu üle - millist neist viia sisse riiklikusse õppekavasse.¹ Autor nentis, et inimese väärtusbaas kujuneb eelkõige kooliajal või veel varem – kodus ja lasteaias, nii koolil kui lasteaias on suur roll kaasa rääkida ka selles, millise maailmavaateline ja väärtushinnanguline pagasi laps endaga ellu kaasa võtab. Nii selle koostöoga oli, on ja ilmselt ka jääb, sest laps sotsialiseerub kõikides keskkondades, milles ta viibib. Teisiti pole mõeldav.

Praeguseks on Eesti riiklikku õppekavasse lülitatud põhikooli kolme kooliastet läbiv usundiõpetuse valikaine oma ainekavaga. Gümnaasiumis on usundiõpetuse valikkursused „Inimene ja religioon” ning „Eesti usuline maastik”. Et nendest valikutest ja võimalustest jääb religiooni ja selle õpetust väärtustavate perede jaoks väheks, annab tunnistust, et Eestis on asutatud ka mitmeid kristlikke erakoole.

Oma spetsiifikast tulenevalt on ühiskonnaõpetuse eesmärk põhikoolis selles seoses, mis suhestub religiooniga, et õppija mõistaks eelkõige inimeste iseärasusi - et ta teaks, et inimese identiteeti kuulub lisaks muudele tunnustele ka usutunnistus. VI klassis, kus uuritakse, kellest koosneb ühiskond, õpitakse sel eesmärgil tundma Eestis ja õpilase kodukohas elavaid religioosseid rühmi. Õpitulemusena peab õpilane oskama nimetada siin esindatud peamisi usundeid ja peab oskama kirjeldada vastavaid kombeid. Ka III kooliastme (VII - IX klass) õppesisusse kuulub usuliste rühmade edasine tundmaõppimine. Seesama ümbritseva maailma tundmaõppimise dimensioon on sotsiaalainetel ka gümnaasiumis, sh ühiskonnaõpetuse kursusel: õpitakse analüüsima väärtusi ja kõlbelsi norme, ning tundma erinevate väärtussüsteemide seoseid ajaloolis-kultuurilises kontekstis, religiooni ja maailmavaatega seoses.²

¹ T. Käpp. Usuõpetus, usundiõpetus ja religiooniõpetus. (<https://kjt.ee/2012/11/usuopetus-usundiopetus-ja-religiooniopetus/>)

² Ainevaldkond „Sotsiaalsained“

https://www.riigiteataja.ee/aktiilisa/1140/2201/8009/2m_lisa5.pdf#, lk 5

Arusaadavalt ei saa see ühiskonnaõpetuse aine lähenemine religiooni temaatikale olla sisuline. Seda isegi mitte religiooni kui ühiskonnaelu ühe valdkonna kohta ülevaatlikegi teadmiste saamiseks. Ühiskonnaõpetusele võiks tuge pakkuda ajaloo aine, kuid seda selgelt oma eripärale vastavalt. Eesti riiklikus õppekavas pole aga kahjuks ajaloo ja ühiskonnaõpetuse ega ka teiste vastavaid võimalusi omavate õppeainete vahel suudetud hästitöötavat koostööd ehk integratsiooni luua. (Ehkki selle väite nn vastutajad võivad ehk soovida vastupidist väita.) Nii ei ole näiteks Piibli tsiviliseeritud tasemel tundmaõppimine tegelikult ajaloo ainekava kohaselt võimalik. Ehkki just see aine saaks Piiblit õpetada. Ühiskonnaõpetusse aine praeguse kontseptsiooni kohaselt see ei sobituks.

Lisaks tõstatub küsimused: missugused on õpetaja teadmised ja oskused ainekavas ette nähtud religiooniga seotud teemade käsitlemiseks, missuguseid sobilikke ja õppimist huvitavaks tegevaid õpetamise viise ta tunneb ja oskab või tahab kasutada, kui palju ta üldse oma suhtelises autonoomias ainet õpetades religiooniga seotud teemadele tundide aega pühendab? Et õpetaja olulisust paremini mõista, siis katsugu iga lugeja enda jaoks lahti mõtestada, mida peab VI klassis ühiskonnaõpetust õpetav õpetaja teadma, kuidas ta peab õppetööd korraldama ja kui palju aega pühendama, et saavutada eeldatavad õpitulemused: õpilane peab oskama nimetada Eestis esindatud peamisi usundeid ja peab oskama kirjeldada vastavaid kombeid. Kuidas ta pärast hindab, kuidas õpilased eeldatu omandasid?

Minu meelest on tänane olukord Eesti hariduses selline, et otse seda, et religiooni teema oleks riiklikust õppekavast puudu, öelda ei saa. Samas kohustuslike ainete ainekavad ei loo head võimalust religiooni(de) kohta rahuldavate üldhariduslike teadmiste hankimiseks. Ei ole tagatud, et Eesti üldhariduskooli lõpetaja mõistaks, mida tähendab sageli korratud mõte, et meie kultuur rajaneb paljuski luterlikel põhimõtetel. Kuni sinna välja, et ei õpilased ega paljud nende vanemadki ei tea, mis tähtpäevad meie kalendris on ülestõusmispühad või isegi jõulud. Selles osas valitseb otsekui suur dissonants - need pühad on midagi väga tähtsat, kuna on lausa tööst vabad päevad, kuid miks? Kui põhjendus ja tagamaad on ebaselged, miks siis ei võiks näiteks 1., 2. ja 3. veebruar või mistahes teised päevad kalendris puhkepäevad olla?

Eesti riiklikku õppekasvasse kuulub aga religiooni valikõppeaine. See peaks lahendama kõik puudujääva.

EELK peapiiskop Urmas Viilma andmeil oli "usu- või usundiõpetus oli 2016/2017 õppeaastal Eesti 534 üldhariduskoolist (sh erakoolid) vaid 73 kooli tunniplaanis: I kooliastmes 17 kooli, neist 6 kristlikku kooli ja 2 waldorfkooli; II kooliastmes 19 kooli, neist 6 kristlikku kooli ja 3 waldorfkooli; III kooliastmes 13 kooli, neist 3 kristlikku kooli ja 2 waldorfkooli; Gümnaasiumis 49 kooli, neist 1 kristlik kool."³

Mul puudub kahjuks statistiline ülevaade sellest, mis tulemuslikkusega religiooniõpetust õpetatakse. Ise ma sellest eriti midagi muud kuulnud ei ole, et kui kusagil ka seda ainet õppeaasta algul õpetama on hakatud, siis on pikapeale õppijate huvi raugenud.

Selleski aines nagu igas teises on otsustava mõjuga õpetaja isiksus. Lisaks on tegemist valikainega. Selge see, et hoopis teistel alustel on usuõpetus korraldatud kristlikes erakoolides.

Jaan Tõnissoni Instituudi Kodanikuhariduse keskus on Eesti taasiseseisvumise algusest peale tegutsenud ühiskonnaõpetuse aine säilitamise nimel. Oleme kaasa aidanud, et see aine meie koolide õppekavas täna üldse on. Lätis ja Leedus näites omaette ühiskonnaõpetust õppeainena ei õpetata. Kuna olen ka ise pea kõik taasiseseisvuse järgsed aastad oma "kätetööd" koolides õpetanud, siis tean, et täna vajaks see aine korralikku reformi. 2019. aastal ongi instituudis tegeldud

³ U. Viilma. Kristlike koolide asutamine iseseisvuse taastanud Eestis, 2. osa. (<https://kjt.ee/2018/11/kristlike-koolide-asutamine-iseseisvuse-taastanud-estis-2-osa/>)

ühiskonnaõpetuse ainekava kaasajastamisega. Aine praegusele seisule andsid hinnanguid ning tegid ettepanekuid, viitasid vajalikele muudatustele nii õpilased kui õpetajaid. Elualade eksperdid ütlesid välja oma seisukohti. Üleskutsega arvamuste ja ettepanekute kogumises kaasa lüüa pöördus JTI praktiliselt kõikide koolide poole. Asja tõsiselt võtnud ka vastasid.

Tõsi - religiooni temaatika ei tõstatanud nende ettepanekute ja hinnangute hulgas ühiskonnaõpetuse aine seisukohalt senisega võrreldes kuigivõrdki tähelepanavamalt. Sellealaseid vajadusi ja soove, kui neid vaid väljendataks, saaks aga arvesse võtta. Selge on siiski, et ühiskonnaõpetus ei saa teha ära seda, mis on ajaloo ja religiooniõpetuse kui õppeainete neile omane ülesanne, sest kõik õppeained saavad siiski järgida oma spetsiifikat. Vaja oleks ainete arendamise alast koostööd. Eestis on aga kahjuks väga raske aru saada, kes niisuguste küsimustega üldse tegeleb, kes mille eest vastutab.

SA Innove tundub olevat õppeainete arenduses ja õppekavadega tegelemisel üks keskne "agentuur". Jaan Tõnissoni Instituuti pole sealt küll millestki teavitatud, ehkki Eestis pidavat olema hästiarenenud kaasamiskultuur. Nii ongi kuulduste tasemel SA Innove esinenud initsiatiiviga võtta midagi ette sotsiaalainete kursustega gümnaasiumis. Neid tuleb vähendada. Murelikuks tegevalt on kuulda, et löögi alla on püütud seada rahvusajaloo kursust.

Eesti taasiseseisvumisest on möödas rohkem kui veerand sajandit. See aeg peab olema kätte näidanud, kuhu ollakse algselt seatud sihtide poole liikumisel jõudnud, mis on tulemused. Veerand sajandit on arusaadavalt ka nii pikk aeg, et tuleb seada uusi sihte. Ka hariduses. Meil on küll usinalt tegeldud mitmesuguste strateegiate ja arengukavade koostamisega - ka hariduses, kuid kui need jäävad pelgalt deklaratiivseteks dokumentideks, ning ei tehta töötavaid muudatusi hariduselu juhtimise mehhanismides, õpetajate ettevalmistuses ning täiendõppes, on raske strateegiatele elu sisse puhuda.

Sotsiaalainetes võiks algtada veel ühe ühest küljest eluvaldkondade, sh kirikud ja koolitööd teoorias ning praktikates tundvate inimeste eilsete ja tänaste asjade hindamise ning homsete soovide nõ kaardistamise arupidamise. Selle käigus saaks selgemaks, mis tulemuse on andnud tänaseks religiooni õpetamine sel viisil nagu see seni on toimunud, mis oleks edaspidiselt soovitav, kes ja kuidas soovid ellu viib. Siis saaks võibolla paremini määrata üldhariduse võimalused ja kohustused religioonitemaatika käsitlemisel õppeainete omavahelises koostöös, kirjeldada soovitavaid õpitulemusi.

Religioon ühiskonnas on üksikisiku, kodu ja perekonna, kiriku ning kooli ühisosa. Seda ühisosa oma võimaluste ja spetsiifikaga oleks õige katsuda esmalt lahti mõtestada ja seejärel nende omavahelist kokkukõla tänases seisus õigesti ja jõukohaselt mõista. Saaks selgemaks, kellel on selles ühises missugune osa, missugused võimalused, mis eesmärgid.